

بازخوانی اصل دوگانگی ایده-بیان:

ایده یا بیان؛ مسئله این است!

سیدحسین نوری^۱، زینب شعبانی^۲، فاطمه شعبانی^۳

چکیده

در پرونده‌های نقض آثار ادبی و هنری، دادگاه‌ها معمولاً ماهیت شباهت‌های بین آثار شاکی و مشتکی عنه را بررسی می‌کنند تا دریابند آنچه کپی شده، «ایده» حمایت‌نشده است یا «بیان» مورد حمایت. این تفکیک میان ایده و بیان در حمایت از آثار، معرف اصل دوگانگی ایده-بیان است که در همه نظام‌های آفرینش‌های ادبی و هنری به‌عنوان مبنای حمایت پذیرفته شده است. بر اساس این اصل، از آثار در قالب شکل بیانی حمایت می‌شود و ایده به‌تنهایی مورد حمایت قرار نمی‌گیرد. اما تلقی رایج از ایده تحت عنوان آنچه در ذهن انسان وجود دارد و نمود خارجی نیافته است، در عمل ایده‌هایی را از دایره حمایت خارج می‌کند که چنان مبتکرانه و سازمان‌یافته‌اند که می‌توان گفت برآیند کاوش‌های یک ذهن منحصر به فرد هستند. پژوهش حاضر می‌کوشد با به‌کارگیری روش توصیفی-تحلیلی در بازخوانی دوگانگی ایده-بیان، در تشخیص آنچه برای کپی‌برداری مجاز است، معیاری تکامل یافته و همگام با ضرورت‌های پیشرفت ادبی و هنری آینده به دست قضاوت دهد و نتیجه می‌گیرد، اینکه ایده به‌طور مطلق جزو قلمرو عمومی دانسته شود، نظر به نتایج زیان‌بار آن مردود است و انواع خاصی از ایده‌ها باید مورد حمایت قرار گیرند.

واژگان کلیدی: مالکیت ادبی و هنری، دوگانگی ایده-بیان، نقض اثر ادبی و هنری، ایده، بیان.

۱. استادیار دانشکده الهیات، دانشکدگان فارابی، دانشگاه تهران، قم، ایران، (نویسنده مسئول) Sh.noori@ut.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشکدگان فارابی دانشگاه تهران، قم، ایران، zeinab.shaabani@ut.ac.ir

۳. دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده الهیات، دانشکدگان فارابی دانشگاه تهران، قم، ایران، fatemeeshabani75@gmail.com

مقدمه

در نگاهی کلی، یک اثر فکری که عینیت یافته و به اصطلاح در جهان خارج «خلق» شده را می‌توان مجموعه‌ای متشکل از «ایده» و «بیان» آن ایده دانست. در حقیقت، اندیشه‌ای برای خلق آن اثر در ذهن یک مبتکر ایجاد شده و پس از طی مراحل، مبتکر آن ایده را در عالم واقع اجرایی نموده است. در نظام حقوق مالکیت ادبی و هنری، آنچه یک اثر ادبی-هنری را مورد حمایت قرار می‌دهد، آن است که تلاش فکری یک ایده‌پرداز در نهایت، تجسمی خارجی پیدا کند. براین اساس ایده صرف مورد حمایت نخواهد بود. این تمایز میان ایده حمایت‌نشده و بیان مورد حمایت در اصطلاح حقوق کپی‌رایت، دوگانگی ایده-بیان نامیده می‌شود که یکی از اصول اساسی حقوق کپی‌رایت است. از آنجا که هرگونه برداشت یا استفاده از عناصر اثر مورد حمایت کپی‌رایت را می‌توان «نقض» حقوق پدیدآورنده اثر تلقی کرد، ابزاری برای محدود کردن این مسئولیت بالقوه لازم است که همان نظریه دوگانگی است.

دوگانگی به عنوان یک اصل ثابت در سطح جهان پذیرفته شده است و همه نظام‌های حمایت از آثار ادبی و هنری، آثار را در قالب یک شکل بیانی مورد حمایت قرار می‌دهند. کنوانسیون برن^۱، اولین و مهم‌ترین سند بین‌المللی در حوزه حمایت از آثار ادبی و هنری، با طرح الزامات در خصوص آثار مورد حمایت و شرط اصالت اثر به‌طور ضمنی به این اصل اشاره دارد.^۲ برخی حقوق دانان معتقدند این کنوانسیون در بند ۲ ماده ۲،^۳ صراحتاً شرط حمایت را بیان ایده اثر در یک قالب مادی دانسته است.^۴ موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس) در بند ۲ ماده ۹،^۵ صراحتاً به

1. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (1886).

2. Goldstein, Paul (2001). International Copyright: Principles, Law, and Practice. 3rd ed. New York: Oxford University Press. p184.

۳. قانون‌گذاران کشورهای عضو اتحادیه می‌توانند مقرر کنند حمایت از آثار ادبی و هنری مشروط بر این است که در قالب مادی تجلی یافته باشند.

۴. زرکلام، ستار، حقوق مالکیت ادبی و هنری، قم: سمت، چاپ دوم، ۱۳۸۸، ص ۳۳.

۵. حمایت از حق مؤلف شامل شکل بیان است و ایده‌ها، آیین‌ها، روش‌های اجرا و مفاهیم ریاضی صرف را در بر نمی‌گیرد.

اصل دوگانگی ایده و بیان اشاره دارد.^۱ ماده ۲ معاهده کپی‌رایت وایپو نیز در بیان قلمرو حمایت کپی‌رایت، به‌طور مشابه بیان می‌کند: «کپی‌رایت از بیان‌ها حمایت می‌کند و شامل ایده‌ها، آیین‌ها، روش‌های اجرا یا مفاهیم ریاضی نمی‌شود».^۲

این اصل که در ادامه به‌طور مفصل به آن خواهیم پرداخت، آنچه «ایده» نامیده می‌شود را حمایت نشده می‌گذارد؛ به این معنی که می‌تواند توسط دیگران مورد استفاده قرار گرفته یا کپی شود. در واقع، این شعار که «کپی‌برداری» تنها شرط نقض است، شعاری گمراه‌کننده و نادرست است. همه اشکال کپی‌برداری معادل نقض نیست. هنگامی که خواننده یک پرونده نقض با اثر خواهان برخورد داشته و از آن استفاده کرده، ضروری است تعیین کنیم آیا این استفاده مجاز بوده یا خیر. بنابراین هرگونه تلاشی برای تشخیص عناصر مورد حمایت از عناصر حمایت نشده در یک اثر مورد حمایت نیاز به لحاظ دامنه حق دارد. درحقیقت وقتی می‌پرسیم یک اثر تا چه میزان مورد حمایت قرار می‌گیرد، می‌خواهیم بدانیم این اثر در برابر چه چیزی حمایت می‌شود؟ دیگران تا چه اندازه می‌توانند از عناصر برگرفته از آن استفاده کنند، بدون آنکه مرتکب نقض شوند؟ درنهایت باید تعیین کنیم آنچه توسط خواننده از خواهان کپی شده، باید ایده حمایت نشده نامیده شود یا بیان مورد حمایت. در واقع، مواردی وجود دارد که کپی‌برداری تأیید می‌شود، اما نقض خیر.

بدیهی است همه پدیدآورندگان از آثار پیشینیان خود بهره می‌برند. پدیدآورندگان «بدون کمک و راهنمایی افکار دیگران»^۳ و به واسطه خلأ درونی دست به خلق نمی‌زنند. ما در فرهنگ خود و زبان و نمادهای ساکن آن زندگی و کار می‌کنیم. ما از هر چیزی که ما را احاطه کرده، تغذیه و شناخت به دست می‌آوریم و یقیناً از آنچه تجربه می‌کنیم، استفاده می‌کنیم؛ از جمله آثار خلاقانه دیگران. به هر حال نباید از یاد برد که هدف اصلی حقوق کپی‌رایت، ترویج خلاقیت و انتشار آثار خلاقانه است تا عموم مردم از تلاش پدیدآورندگان بهره‌مند شوند. در این رابطه چنین گفته شده که «هرچه حمایت کپی‌رایت گسترده‌تر باشد، تخیل ادبی بیشتر مهار می‌شود».^۴ درمقابل، تضییق دامنه حمایت نیز،

1. TRIPS Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (1995).

2. WIPO Copyright Treaty (WCT) (1996).

3. Emerson v. Davies, 8 F.Cas. 615,619 (C.C. D. Mass.1845) (No.4, 436).

4. White v. Samsung Elecs. Am., Inc., 989 F.2d 1512, 1513 (9th Cir. 1993).

این پیامد منفی را به دنبال دارد که پدیدآورندگان انگیزه خلق را از دست می‌دهند و در نتیجه انتشار آثار خلاقانه کاهش می‌یابد. بنابراین برقراری توازن میان این دو مهم، هدف عمده‌ای است که دوگانگی در خدمت آن است.

در همین راستا ابتدا مفاهیم «ایده» و «بیان» و اشارات قوانین مرتبط در حقوق ایران به این مفاهیم، مورد بررسی قرار می‌گیرد. سپس تبیین این عبارات ضمن نظریه دوگانگی بررسی می‌شود تا مقدمه‌ای باشد بر تبیین این موضوع که مرز میان ایده و بیان می‌تواند مرز کارآمد و مناسبی برای حمل یا سلب حمایت باشد یا خیر. در انتها قوت یا ضعف دلایل مخالفان حمایت از ایده موضوع بحث قرار می‌گیرد.

گفتنی است که در میان آثار پژوهشی موجود، مقاله‌ای تحت عنوان «ایده و حمایت از آن در حقوق مالکیت فکری»^۱ به چشم می‌خورد که با رویکردی تطبیقی، ایده را در حقوق ملی و بین‌المللی بررسی نموده است. این اثر در بیان مطالب، کمتر به مبانی و تحلیل مفاهیم پرداخته و بیشتر سعی در برشمردن تئوری‌های حمایت از ایده در قانون ایالات متحده داشته است. در اثری دیگر تحت عنوان «مبانی تفکیک ایده از بیان»^۲ چنان که از عنوان آن نیز پیداست، نویسندگان نظریاتی را که میان ایده و بیان تفکیک قائل شده‌اند، مورد واکاوی قرار داده و مشخصاً به شرح «ادغام» و «توابع لازم» به عنوان بازوان اجرایی اصل دوگانگی ایده و بیان پرداخته‌اند.

گفتار اول - مفهوم‌شناسی ایده و بیان

هرچند عموم مردم ایده و بیان را مفاهیمی سهل می‌پندارند و شاید روزانه بارها از آنها استفاده نمایند، اما ارائه تعریفی دقیق و دانشگاهی از این دو واژه، نه تنها چندان آسوده نیست، بلکه تعیین مرز بین آنچه کپی‌رایت ایده و بیان می‌نامند، بسیار دشوار است. نمی‌توان همه آنچه را ایده نامیده می‌شود، منسجم ساخت؛ آنها را با آنچه بیان نامیده می‌شود مقایسه کرد و خطوط واضحی میان

۱. میرشمسی، محمدهادی، حسام جلائیان دهقانی، علیرضا تیموری، «ایده و حمایت از آن در حقوق مالکیت فکری»، حقوق اسلامی، ۱۳۹۳، سال یازدهم، شماره ۴۰، صص ۷۱-۱۰۴.

۲. حکمت‌نیا، محمود، زینب شعبانی، «مبانی تفکیک ایده از بیان»، حقوق اسلامی، ۱۴۰۱، سال نوزدهم، شماره ۷۲، صص ۱۵۲-۱۱۹.

آنها ترسیم کرد. این اصطلاحات اغلب به نحو ذوقی مورد استفاده قرار می‌گیرند تا نتیجه را توجیه کنند؛ به جای اینکه دلیلی برای دستیابی به آن ارائه کنند.^۱ با این حال ممکن است بتوان با گشتن پیرامون مفهوم ایده و تمایز آن از بیان، حداقل کمی به رمز و راز آن پی برد.

بند اول- ایده در لغت

ایده از کلمه یونانی آیدین^۲ گرفته شده است. فرهنگ وبستر معانی متعددی برای ایده^۳ بیان کرده: «یک فکر یا نظر قاعده‌مند»، «هر آنچه در مورد چیزی شناخته شده یا فرض می‌شود»، «معنای اصلی یا هدف اصلی یک عمل یا موقعیت خاص»، «عنصری متعالی که الگویی واقعی است که چیزهای موجود بازنمایی ناقصی از آن هستند»، «عنصری (مانند یک فکر، مفهوم، احساس یا تصویر) که به طور واقعی یا بالقوه در ضمیر خودآگاه وجود دارد»، «تصویری در ذهن» و «یک نمایش قابل مشاهده از یک مفهوم: کپی دقیقی از یک الگو».^۴

در میان فرهنگ‌های فارسی نیز، فرهنگ فارسی عمید، ایده را چنین تعریف می‌کند: «اندیشه، فکر، خیال، تصور، رأی، عقیده، نیت، سلیقه ادبی و صنعتی».^۵ همچنین لغت‌نامه وبستر در تعریف بیان به چند معنا اشاره کرده است، از جمله: «عمل، فرایند یا نمونه‌ای از بازنمایی در یک واسطه (مانند کلمات)»، «جنبه ظاهری یا لحن صوتی نشان‌دهنده کیفیت اثر هنری» و «عمل یا محصول برون‌دهی».^۶

بند دوم- ایده در اصطلاح

با بررسی اجمالی منابع حقوقی کشورهای مختلف می‌توان دریافت که تعریف مورد اتفاقی از ایده و بیان ارائه نشده و در پرونده‌های مختلف، از این دو مفهوم، برداشت‌های متفاوتی صورت گرفته است.

1. Edward Samuels, The Idea-Expression Dichotomy in Copyright Law, 56 TENN. L. REV. 321, Copyright (c) Tennessee Law Review Association, Inc. The University of Tennessee (1989).

2. Idein.

3. Idea.

4. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/idea> (last visited: 19/2/2023).

۵. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۳، ص ۲۲۲.

6. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/expression> (last visited: 19/2/2023).

این امر موجب اختلاط مفهوم این دو واژه و در نتیجه، ابهام در دامنه حمایت کپی‌رایت می‌شود. ایده‌ها گاهی به مفاهیم عمومی یا ایده‌های مجرد برمی‌گردند.^۱ پروفیسور نیمر^۲ به ایده مجرد، به عنوان یک ایده بدون ارائه یا بیان متعلق به آن اشاره کرد. اگرچه او در توضیح اینکه چگونه چنین وجودی ممکن است، شکست خورد. دادگاه پرونده گاند، ایده را «هرگونه تصور موجود در ذهن که نتیجه درک، آگاهی یا فعالیت ذهنی است» تعریف کرده است.^۳ تلقی ایده یک اثر به عنوان انتزاع پشت بیان، یا ایده‌ای که بیان متعلق به خود ندارد، مشکلات خاصی ایجاد می‌کند. به طور خاص، بسته به تمرکز توجه فرد انتزاع‌کننده، ایده‌های مختلفی را می‌توان از یک نوشته انتزاع کرد. بنابراین یک اثر، سطوح مختلفی از مفاهیم فکری را در بر می‌گیرد و دادگاه در تشخیص مرز ایده و بیان به ناچار باید قضاوت ارزشی خود را تحمیل کند.^۴ اما درخصوص بیان، دادگاه‌ها و مفسران بیان مدنظر کپی‌رایت را صرفاً تجسم ایده در یک واسطه محسوس تلقی نمی‌کنند. در عوض، در بیشتر موارد با بررسی میزان جزئیات، ترتیب و تکامل نوشته، میان ایده و بیان تفاوت قائل می‌شوند.^۵

در مجموع، دادگاه‌ها در استفاده از «ایده» و «بیان» ثابت قدم نیستند. به نظر می‌رسد برخی از لفظ «ایده» برای اشاره به انتزاعات غیرقابل حمایت استفاده می‌کنند. دادگاه‌های دیگر، «ایده» را به معنای هرگونه بیان حمایت‌نشده در یک نوشته مورد حمایت به کار گرفته‌اند. «بیان» گاهی توسط دادگاه‌ها به معنای همه قالب‌های عینی یک ایده (چه قابل حمایت و چه غیرقابل حمایت) استفاده شده است. در دعوایی دیگر به نظر می‌رسد این لفظ، عناصر قابل حمایت در یک نوشته را مشخص می‌کند.

1. *Mihalek Corp. v. State of Michigan*, 814 F.2d 290, 294 (6th Cir. 1987); *Johnson v. Donaldson*, 3 F. 22, 24 (C.C.S.D.N.Y. 1880).

2. Nimmer.

3. *Gund, Inc. v. Smile Int'l, Inc.*, 691 F. Supp. 642, 644 (E.D.N.Y. 1988).

4. Jones. Richard H. *The Myth of Idea/Expression Dichotomy in Copyright Law*. p 566.

5. *Harper & Row*, 723 F.2d at 203; *Gordon v. Weir*, 111 F. Supp. 117, 122 (E.D. Mich. 1953), *aff'd*, 216 F.2d 508 (6th Cir. 1954).

گفتار دوم- حمایت‌پذیری ایده و بیان

در این گفتار ایده و بیان در حقوق ایران، تبیین ایده و بیان و مرز حمایت مورد بررسی قرار می‌گیرد.

بند اول- ایده و بیان در حقوق ایران

در قوانین جاری در حوزه مالکیت ادبی و هنری در حقوق ایران، عبارت مصرحی که نشان‌دهنده توجه ویژه قانون‌گذار به تفاوت مفهوم ایده و بیان و تمرکز بر دوگانگی این دو اصطلاح به عنوان مبنای حمایت یا عدم حمایت باشد، به چشم نمی‌خورد. اما می‌توان از سیاق نگارش برخی مواد در قوانین مختلف دریافت که قانون‌گذار مبنا را بر عدم حمایت از ایده و لزوم ابراز آن در قالب مادی (بیان) قرار داده است. در قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان (مصوب ۱۳۴۸) تصریحی در خصوص عدم حمایت از ایده‌ها دیده نمی‌شود، اما از نحوه بیان ماده ۱ این قانون در می‌یابیم حمل عنوان اثر و جلب حمایت منوط بر آن است که ایده نمود خارجی یافته باشد؛ صرف‌نظر از شیوه بیان. این ماده در تعریف اثر بیان می‌دارد: «... آنچه از راه دانش یا هنر و یا ابتکار آنان (پدیدآورندگان) پدید می‌آید، بدون در نظر گرفتن طریقه یا روشی که در بیان یا ظهور و یا ایجاد آن به کار رفته». ماده ۲ قانون مزبور نیز با بیان مصادیق آثار قابل حمایت، نشان‌دهنده حمایت از آثاری است که صورت عینی یافته و به نحوی بیان شده‌اند. قانون ترجمه و تکثیر کتب، نشریات و آثار صوتی (مصوب ۱۳۵۲) نیز صراحتاً ایده‌ها را از قلمروی حمایت خارج نکرده، اما از ماده ۱ که حقوق مادی ترجمه را بیان کرده و نیز ماده ۳ که حمایت از آثار صوتی را مشروط به ضبط آن بر روی صفحه، نوار یا هر وسیله دیگری کرده، می‌توان عدم حمایت از ایده و لزوم بیان را در یافت.

در نهایت، آیین‌نامه اجرایی مواد ۲ و ۱۷ قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای (مصوب ۱۳۷۹) این سکوت در خصوص عدم حمایت از ایده را می‌شکند و در تبصره ماده ۲ مقرر می‌دارد: «خلق عملیات نرم‌افزاری در ذهن یا بیان مخلوق ذهنی بدون اینکه برنامه‌های رایانه‌ای و مستندات و دستورالعمل آن تدوین شده باشد، نرم‌افزار محسوب نمی‌شود و برای خالق آن، حقوقی ایجاد نمی‌کند». گفتنی است که آیین‌نامه از قدرت تقنینی و اجرایی یک قانون برخوردار نخواهد بود. ذکر این نکته لازم است که لایحه حمایت از مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط (۱۳۹۵) نیز در بند ۲

۱. زرکلام، ستار، حقوق مالکیت ادبی و هنر، پیشین، ص ۳۱.

ماده ۵ در بیان موارد خارج از شمول حمایت، اصل عدم حمایت از ایده را مدنظر قرار داده است.^۱

بند دوم- تباین ایده و بیان

تمایز بین ایده و بیان در آثار ادبی و هنری تحت نظریه موسوم به دوگانگی ایده-بیان مطرح می‌شود. این نظریه که اساسی‌ترین و پرتکرارترین اصل حقوق آفرینش‌های ادبی و هنری است، در پرونده‌های بسیاری به عنوان یک اصل بی‌چون‌وچرا دنبال شده است که به موجب آن، «ایده» محروم از حمایت باقی مانده و در قلمروی عمومی قرار می‌گیرد و تنها از «بیان» خاص پدیدآورنده حمایت می‌شود. اساساً بحث «اصالت»^۲ که شرط اساسی حمایت در همه نظام‌های حقوقی است، با یک موضوع بنیادین آغاز می‌شود: هیچ پدیدآورنده‌ای نمی‌تواند نسبت به ایده‌هایی که بیان می‌کند، حق انحصاری کسب نماید و حمایت تنها به بیان، و نه ایده صرف، تعلق می‌یابد؛^۳ چراکه ایده‌ها اجزای سازنده خلاقیت بوده^۴ و برای جهانیان آزادند.^۵ ریشه دوگانگی را می‌توان در رأی دادگاه عالی ایالات متحده در دعوی بیکر در مقابل سلدن^۶ مشاهده کرد.^۷ قاضی بردلی^۸ در دادگاه این پرونده

۱. هرگونه فکر محض، طرز کار دستگاه‌ها یا ابزار و وسایل، روش‌های استفاده از سامانه‌ها، شیوه انجام کار، قواعد و اصول کلی، داده‌های محض، صرف وقایع تاریخی و مفاهیم، از جمله مفاهیم ریاضی، حتی اگر در اثری بیان، توصیف و توضیح داده یا به تصویر کشیده شده باشند.

2. Originality.

3. Laddie, Hugh (2000). *The Modern Law of Copyright and Designs*. 3rd ed. London: Butterworths. p.212.

4. Bently, Lionel & Sherman, Brad (2014). *Intellectual Property Law*. 4th ed. Oxford University Press. p184.

5. Ocasio, S. (2006). "Pruning paracopyright protections: Why courts should apply the merger and scenes faire doctrines at the copyrightability stage of the copyright infringement analysis". *Seton Hall Circuit Review*, 3(1), p. 306. 303-338.

6. Baker v. Selden, 101 U.S. 99 (U.S.:Supreme Court, 1879):

سلدن کتابی در توضیح یک سیستم محاسبه نوشت و آن را ثبت کرد. او ترتیب خاصی از ستون‌ها و عناوین شکل داده بود که بررسی‌گردش یک روز یا یک ماه را تنها با نگاهی به یک صفحه امکان‌پذیر می‌ساخت. بیکر کتابی در مورد روش‌های محاسبه منتشر کرد که عناوین مختلف و ستون‌هایی با ترتیب متفاوت داشت، ولی نتیجه‌ای مشابه ارائه می‌کرد. سلدن علیه بیکر دعوی نقض کپی‌رایت اقامه کرد. او ادعا کرد که انحصار در استفاده از ستون‌ها و عناوین سامان‌یافته، و در نتیجه، حق انحصاری استفاده از نظام را دارد.

7. Colston, Catherina & Galloway, Jonathan. *Modern Intellectual Property Law*. Op.cit. p 287; Groves, Peter (2011). *A Dictionary of Intellectual Property Law*. Edward Elgar Publishing. p 151.

8. Bradley.

اظهار داشت که تفاوت فاحشی میان کتاب به خودی خود، و فنی که کتاب به شرح آن اختصاص یافته وجود دارد... هدف انتشار یک کتاب در مورد دانش یا هنرهای کاربردی، مخبره دانش مفید و محتوای آن به جهان است. اما این هدف، در صورتی که نتوان بدون ارتکاب جرم یا سرقت ادبی از آن دانش استفاده کرد، از بین می‌رود. همچنین است اگر نتوان فنی را که آن کتاب می‌آموزد، بدون استفاده از شیوه‌ها یا نمودارهایی که در توضیح کتاب به کار برده شده، مورد استفاده قرار داد... با وجود اینکه هیچ‌کس حق چاپ یا نشر کتاب یا هر بخش مادی آن را ندارد، هر فردی ممکن است فنی که در کتاب شرح داده شده را مورد استفاده قرار دهد. استفاده از فن، کاملاً متفاوت از نشر کتابی است که آن فن را توضیح می‌دهد. البته که در استفاده از فن، استفاده از خطوط قاعده‌مند و عناوین حساب‌ها، به عنوان لازمه آن اجتناب‌ناپذیر است.^۱

اهمیت تفکیک میان ایده و بیان، برای تمایز برداشت‌های غیرمجاز و برداشت‌هایی است که باید مجاز دانسته شوند. از آنجاکه برخی اشکال کپی‌برداری مجاز است، ضروری است تعیین شود که حقوق انحصاری تا چه میزان باید گسترش یابند. در حقیقت، این اصل آنچه «ایده» نامیده می‌شود را حمایت نشده می‌گذارد؛ به این معنی که ممکن است توسط دیگران مورد استفاده قرار گرفته یا کپی شود. این امر مشکلات مربوط به «آنچه که ممکن است کنترل انحصاری بیش از حد توسط دارنده حق کپی‌رایت باشد را کاهش می‌دهد، و در نتیجه بر تمایل جامعه به اغنای قلمروی عمومی می‌افزاید».^۲ در واقع دوگانگی ایده-بیان به حقوق کپی‌رایت کمک می‌کند تا بین ایجاد انگیزه برای خلق و محافظت از قلمروی عمومی در برابر محرومیت از مواد اولیه مورد نیاز برای خلاقیت‌های جدید، توازنی مؤثر برقرار کند.^۳

1. Vaver, David (2002). Principles of Copyright, Cases and Materials. WIPO Publication No855 (A/E/F). p17.

2. Jessica Litman, "The Public Domain", Emory Law Journal, Fall, 39 Emory L.J. 965,992 (1990).

3. Sayre v. Moore, 102 Eng.Rep. 138, 140 n.6(1785) (Lord Mansfield),

نقل شده در پرونده:

Whelan Assoc., Inc. v. Jaslow Dental Lab., Inc., 797 F.2d 1222, 1235 n.27 (3d Cir. 1986).

ما باید مراقب باشیم تا جلوی دو افراط که به یک اندازه مخرب هستند را بگیریم. یکی اینکه انسان‌های توانمندی که وقت خود را برای خدمت به جامعه به کار گرفته‌اند، از شایستگی‌های عادلانه و پاداش نبوغ و تلاش خود محروم نشوند.

عناصر موسوم به ایده، باید حمایت نشده باقی بمانند تا بی جهت از آفرینش‌های مستقل دیگران جلوگیری نشود. این تمایز به ایجاد تعادل اقتصادی نیز کمک می‌کند. حمایت کپی‌رایت، برای آفرینش و سرمایه‌گذاری در خلق ایجاد انگیزه می‌کند.^۱ با این حال، رقابت را که معمولاً بازارها را کارآمد می‌کند، تضعیف کرده، و ایجاد آثار جدید را پرهزینه‌تر می‌کند. حمایت از ایده‌ها، به‌ویژه هزینه خلق آثار را افزایش، و تعداد آثار خلق شده را کاهش می‌دهد. یک پدیدآورنده یا باید در حدود ایده‌هایی که قبلاً توسط پدیدآورندگان پیشین بیان شده‌اند، دست به خلق بزند و یا هزینه‌های صدور مجوز را متحمل شود تا حق استفاده از آنها را به دست آورد.^۲

بنابراین، در نتیجه تفکیک ایده از بیان، اشخاص با اطمینان از قلمروی حمایت اعطایی قانون به آنها، دست به خلق می‌زنند و عموم، به عنوان یک کل، از انتشار فزاینده دانش سود می‌برند. دشوارترین بخش اعمال این اصل، ترسیم مرز بین ایده و بیان است. گاه این مرز چنان ظریف است که موجب انحراف دادگاه‌ها در اتخاذ این تصمیم که مرزهای حمایت کجا قرار می‌گیرند، می‌شود. چنان‌که گفته شده است «هیچ اصلی رانمی‌توان در مورد زمانی که یک مقلد از کپی‌برداری «ایده» فراتر رفته و «بیان» آن را وام گرفته، بیان کرد. بنابراین، تصمیمات ناگزیر موردی و فاقد عمومیت هستند».^۳

بند سوم- مرز حمایت یا مرز ایده و بیان

دادگاه‌ها معمولاً تمایز بین ایده و بیان را در پرونده‌های نقض، که آثار شاکلی و مشتکی عنه را مورد مقایسه قرار می‌دهند، اعمال می‌کنند. این مقایسه‌ها در بحث تمایز ضروری است؛ زیرا تلاش برای شناسایی ایده یک اثر به صورت انتزاعی چندان منطقی نیست. بسته به شخصی که تفکر می‌کند و نحوه تفکر افراد، بسیاری از ایده‌های مختلف در هر اثر وجود دارند و جداسازی تنها یک ایده

دیگر اینکه جهان از بهسازی محروم نشود و پیشرفت فنون به تأخیر نیفتد.

1. Ralph S. Brown, "Eligibility for Copyright Protection: A Search for Principled Standards", MINNESOTA LAW REVIEW, Vol. 70:579 ((1985, p 596.

2. William M. Landes & Richard A. Posner, "An Economic Analysis of Copyright Law", The Journal of Legal Studies, Vol. 18, No. 2, Jun., 1989, p 348.

3. Peter Pan Fabrics, Inc. v. Martin Weiner Corp., 214 F.2d 487, 489 (2d Cir. 1960).

حمایت نشده در یک اثر غیرممکن است. در واقع، زمانی که دادگاه‌ها اظهار می‌دارند که عنصری از اثر خواهان یک ایده حمایت نشده است، این عنصر همان عنصری است که ادعا می‌شود توسط خواننده اخذ شده است.

بنابراین، در برخورد با تمایز بین ایده و بیان، مهم است که به خاطر داشته باشیم، نکته این نیست که ایده در اثر خواهان یا خطی که در آن ایده متوقف شده و بیان آغاز می‌شود، تعیین شود،^۱ بلکه باید تعیین کنیم آنچه توسط خواننده از خواهان کپی شده، باید ایده حمایت نشده نامیده شود یا بیان مورد حمایت. این امر باید با بررسی ماهیت شباهت‌های بین آثار خواهان و خواننده انجام شود. بنابراین اگرچه به طور سنتی نقض کپی‌رایت زمانی واقع می‌شود که خواهان، مالکیت خود بر کپی‌رایت و کپی‌برداری خواننده را اثبات نماید، اما این مهم است که تنها به این سؤال نپردازیم که آیا کپی‌برداری صورت گرفته است یا خیر، بلکه باید پرسید چه چیزی کپی شده است؟ یک اثر تحت کپی‌رایت مورد حمایت قرار می‌گیرد، اما نه در برابر هرگونه برداشت. در واقع، پرونده‌هایی وجود دارند که در آنها کپی‌برداری تأیید می‌شود؛ حداقل به این معنا که خواننده در خلق اثر خویش از اثر خواهان استفاده کرده است، اما دادگاه‌ها هیچ نقضی نمی‌یابند.^۲ بنابراین در کاربرد دوگانگی ایده-بیان در عمل، لازم است تشخیص داده شود آنچه کپی شده، ایده است یا بیان؟ در این راستا باید به این سوال مبنایی پاسخ داد که اساساً چه چیزی جداکننده ماهیت ایده از بیان است؟

۱. در برخی پرونده‌ها که دادگاه‌ها درصد تعریف ایده بر آمده‌اند، نتیجه تأسف بار بوده است. پرونده:

Whelan Assoc., Inc. v. Jaslow Dental Lab., Inc., 797 F.2d 1222 (3d Cir 1986); McCulloch v. Albert E Price, Inc., 823 F.2d 316, 318-20 (9th Cir. 1987),

ایده یک بشقاب قرمز تزئینی با طرح گل و جمله «تو امروز خاص هستی»، احترام گذاشتن به فردی در شام بود؛

Lotus Dev. Corp. v. Paperback Software Int'l, 740 F. Supp. 37 D. Mass. 1990.

دادگاه درگیر موقعیت‌های پیچیده‌ای شد؛ زیرا دست‌کم به لحاظ نظری باید میزان حمایت از برنامه خواهان را بدون مقایسه آن با برنامه خواننده تعیین می‌کرد.

2. Narell v. Freeman, 872 F.2d 907 (9th Cir. 1989); Universal Athletic Sales Co. v. Salkeld, 511 F.2d 904 (3d Cir.), cert. denied, 423 U.S. 863 (1975); Runstadler Studios, Inc. v. MCM Ltd. Partnership, 768 F. Supp. 1292 (N.D. Ill. 1991); Ideal Toy Corp. v. Kenner Prods., 443 F. Supp. 291 (S.D.N.Y. 1977); Laureyssens v. Idea Group Inc., 964 F.2d 131, 140 (2d Cir. 1992).

اگر دوگانگی ابزاری در خدمت تشخیص عناصر مورد حمایت از غیرقابل حمایت، در آثار ادبی و هنری موضوع پرونده‌های نقض باشد، نظر به اینکه در اعمال نظریه فوق تاکنون، معنای ثابتی از «ایده» و «بیان» ارائه نشده است، در عمل، تشخیص ذوقی مبنای تشخیص نقض واقع می‌شود.

تعریف رایج ایده تحت عنوان آنچه در ذهن انسان وجود داشته و نمود خارجی نیافته (چنانکه در تعریف ایده گذشت) در عمل، دستاویزی برای سلب حمایت از هر آن چیزی است که فارغ از میزان تکامل و کیفیت ماهوی اش، در ذهن انسان جای دارد. حمایت کپی‌رایت بیش از مقابله با استفاده از کلمات یک نویسنده، خطوط، رنگ‌ها، یادداشت‌ها و نظایر آن را در بر می‌گیرد. زمانی که می‌گوییم ایده‌ها حمایت نشده هستند، بدین معناست که «هیچ انحصاری نسبت به بیان جزئاً پردازش نشده یک ایده در چنین سطحی از انتزاع یا کلیت وجود ندارد؛ چراکه بی‌جهت از خلق مستقل توسط دیگران جلوگیری می‌کند».^۱ اما ایده‌ای را که به‌طور مفصل مورد پردازش ذهنی قرار گرفته و حائز کیفیت درخور حمایت گشته است، منطقاً نباید محروم از حمایت دانست. بنابراین ایده‌ها به‌عنوان چیزهایی که در ذهن انسان وجود دارند، همواره ساده و کلی و متعلق قلمرو عمومی نیستند، بلکه گاهی چنان مبتکرانه، سازمان‌یافته و کامل‌اند که شاید بتوان گفت تنها برآمد کاوش‌های یک ذهن منحصر به فرد هستند. از این‌رو، اینکه ایده به‌طور مطلق جزو قلمرو عمومی دانسته شده و حمایت از آن سلب شود، این تالی فاسد را به دنبال خواهد داشت که انگیزه خلق در آینده از بین رفته و پایه‌های بالندگی ادبی و هنری آینده به لرزه در آید. در نتیجه برخی ایده‌ها باید قابل حمایت دانسته شوند و برخی دیگر، خیر. واقعیت این است که نظر به تنوع آثار ادبی و هنری و لزوم بررسی موردی آثار موضوع هر پرونده، نمی‌توان معیارهای دقیقی که ناگزیر با وجود یک ایده قابل حمایت همراه است، ارائه کرد. اما برای تمایز بین آنچه متعلق به یک پدیدآورنده است، و مواد اولیه‌ای که باید برای استفاده دیگران آزاد گذاشته شود، نیازمند نشانه‌هایی هستیم. نخستین نشانه‌ای که می‌توان برای ایده قابل حمایت قائل بود، پیچیدگی است. با این توضیح که ایده‌های غیر مرکب که قابل تفکیک به ایده‌های مختلف نیستند، ایده‌های ساده هستند که ترکیبی از آنها یک ایده پیچیده‌تر را شکل می‌دهد. ایده‌های ساده مانند رنگ‌های اصلی یا عناصر موضوع هستند که تعداد محدودی دارند. در ترکیب یا ترتیب این عناصر، آنجا که جمع می‌شوند، حمایت وجود دارد.^۲

1. Gund, Inc. v. Smile Int'l, Inc., 691 F. Supp.642, 644 (E.D.N.Y.1988).

2. Lewys v. O'Neill, 49 F.2d 603,607.

ایده‌های ساده را می‌توان بخشی از مشاعات عمومی در نظر گرفت. نظریه کار جان لاک در مورد مالکیت می‌گوید در حالت طبیعی، فرد آنچه را که جزء مشاعات است به واسطه کار انجام شده بر روی آن، به دارایی خصوصی تبدیل می‌کند. این تخصیص به دیگران ضرری نمی‌رساند، زیرا هنوز به اندازه کافی برای دیگران باقی می‌ماند.^۱ ایده‌های ساده معمولاً از تجارب و برداشت‌ها نشئت می‌گیرند، برداشت‌هایی که از تأثیر مستقیم آنچه در جهان پیرامون پدیدآورنده وجود دارد. ایده‌های پیچیده‌تر، بیشتر خلق پدیدآورنده هستند. کسی که ایده‌های ساده را اتخاذ کرده و آنها را بازگویی، مقایسه و حتی با تنوع تقریباً نامحدودی با یکدیگر ترکیب می‌کند و در نتیجه ایده‌های پیچیده‌ی جدیدی را به دلخواه می‌آفریند.^۲ ذهن انسان قدرت زیادی در تغییر و تکثیر مواد افکار خود تا بی‌نهایت دارد. فراتر از آن چیزی که احساس یا تأمل به آن ارائه می‌کند، می‌تواند ایده‌هایی که دارد را کنار هم بگذارد و ایده‌های پیچیده جدیدی بسازد که هرگز به این اندازه متحد نشده است.^۳ برداشت ایده‌های پیچیده‌تر از اثر پدیدآورنده قدیمی، ظن برداشت ماهیت اساسی اثر را تقویت می‌کند.

دومین نشانه ایده‌های قابل حمایت، خاص بودن آنهاست. پدیدآورندگان با استفاده از آنچه می‌دانند، دیده‌اند، شنیده‌اند، خوانده‌اند، احساس کرده‌اند و در چهارچوب فرهنگ خود تجربه کرده‌اند، از جمله آثار سایر پدیدآورندگان، دست به خلق می‌زنند.^۴ اینها کلیات و مشترکاتی هستند که همه ممکن است از آن استفاده کنند و دست‌کم تاحدی، بخشی از چیزی هستند که توسط محیطی که پدیدآورنده در آن فعالیت می‌کند به وی عرضه می‌شوند. این ایده‌های کلی، کم‌ترین تعلق را به

1. John Locke, *The second treatise of government*, Jonathan Bennett 2017 ed, (2008), pp. 10-18.

هیچکس نمی‌تواند با وجود اینکه به خوبی نوشیده است، خود را به واسطه‌ی نوشیدن فرد دیگری که یک رودخانه‌ی کامل از همان آب را برای رفع تشنگی او گذاشته بوده متضرر تصور کند (حکمت‌نیا، محمود، مبانی مالکیت فکری، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۶، ص ۲۰۲).

2. John Locke, *An essay concerning human understanding*, The Pennsylvania State University, (1690), P.102.

3. Op. cit. P. 147.

4. Wendy J. Gordon, "Reality as Artifact: From "Feist" to Fair Use, Law", Spring, 1992, Vol. 55, No. 2, Copyright and Legislation: The Kastenmeier Years (Spring, 1992), pp. 93-106. p. 99.

پدیدآورنده آن دارند. ایده‌های خاص‌تر هستند که اصیل‌ترین آفرینش یک پدیدآورنده هستند. یک ایده هرچه بیشتر از خود اثر، از آنچه پدیدآورنده ارائه کرده است، دور شود، کلی یا انتزاعی‌تر می‌شود و باید به منظور جلوگیری از حذف اجزای سازنده اصلی از قلمروی عمومی و اتمام موجودی مواد اولیه در دسترس برای استفاده دیگران، برای استفاده آزاد گذاشته شود. برای مثال، ایده «گربه»، ویژگی‌هایی را که در گربه‌های مختلف متفاوت و خاص است را کنار می‌گذارد و تنها مواردی که در آن متفق هستند را حفظ می‌کند؛ اما ایده «گربه سخنگوی چکمه‌پوش» چنین نیست.

نشانه دیگر دال بر قابلیت حمایت یک ایده، غیرمعمول بودن آن است. ما عادت داریم به طرق مشخصی به مسائل نگاه کنیم. روش استاندارد انجام کارها، روشی معمول، واضح، رایج، عادی و طبیعی است. گودمن گفته واقع‌گرایی ارائه در هنر به این بستگی ندارد که یک چیز با چه دقتی در اثر هنری تکثیر می‌شود، بلکه به نظام ارائه‌ای که برای یک فرهنگ خاص متعارف است بستگی دارد.^۱ نقاشی از یک انسان واقعاً شبیه به انسان نیست، شبیه یک سطح صاف پوشیده از رنگ است. هیچ‌کس تکه‌ای از بوم را با گوشت و خون آدمی اشتباه نمی‌گیرد. اما بیننده می‌تواند این پرتوه را «واقع‌بینانه» بنامد. ویژگی‌های استاندارد معمولاً به آنچه به نظر ما شبیه یا همانند معنای مربوطه است، و در نتیجه، به آنچه ما به تصویر می‌کشیم یا نشان می‌دهیم ارتباطی ندارند. در یک نقاشی، مسطح بودن و ظاهر نقاشی شده استاندارد هستند؛ رنگ‌ها و اشکال مواردی هستند که آنچه اثر به نمایش می‌گذارد را تعیین می‌کنند. بیشتر احتمال می‌رود که دیدگاه‌های عرفی استاندارد، ایده در نظر گرفته شوند تا دیدگاه‌هایی که از عرف فاصله می‌گیرند.^۲ این دیدگاه‌ها مملوک کسی نیستند و

1. Nelson Goodman, Languages of ART (an approach to a theory of symbols), The Bobbs-merrill company, inc. (1968), pp.37-38.

۲. در پرونده «Franklin Mint Corp. v. National Wildlife Art Exch.», ۵۷۵ F.2d ۶۲, ۶۴ (۳d Cir. ۱۹۷۸) دادگاه ناپایداری در این زمینه را تشخیص داد. دادگاه بر آنچه که یک تصویر را واقع‌گرایانه می‌کند تمرکز نکرد، بلکه اعلام کرد هنرمندی که یک تصویر «واقع‌گرایانه» خاص ایجاد می‌کند، «ممکن است برای اثبات کپی غیرقانونی توسط فرد دیگری که از موضوع و تکنیک مشابه استفاده می‌کند، سخت تحت فشار قرار گیرد». با این حال، در اثر امپرسیونیستی، «مشاهده‌گر غیرحرفه‌ای قادر خواهد بود با سهولت بیشتری بین واقعیت موضوع و تأثیر ذهنی اثر هنرمند تمایز قائل شود» (بنیادگذاران مکتب امپرسیونیسم با هدف نقض هنر رسمی نیرو گرفتند. آنها از ارائه اشکال با خطوط محیطی واضح سر باز زدند و از روال معمول رنگ‌آمیزی سرپیچی کردند. استفاده از رنگ‌های خالص و شفاف با ضرب قلم‌های مستقل و تاحدی سریع از ویژگی‌های بارز آثار نقاشی امپرسیونیسم است. نظریه رسمی آنها بر این اصل نهاده شده بود که رنگ‌ها به جای آنکه بر

هیچ دلیل خوبی برای حمایت از آنها وجود ندارد. اگر نگاه پدیدآورنده به مسائل از حالت استاندارد منحرف شود، اگر شیوه‌ای غیرمعمول، نامعلوم، غیرعادی، فوق‌العاده و غیرطبیعی را برای بیان ایده‌هایش انتخاب کند، می‌تواند انتظار داشته باشد که در برابر طیف گسترده‌تری از تقلیدکنندگان مورد حمایت قرار گیرد.

گفتار سوم- دلایل مخالفت یا حمایت، دلایلی برای حمایت

در کشاکش میان حمایت یا عدم حمایت از ایده، استدلال‌های عنوان شده از سوی مخالفان حمایت از ایده نیز می‌توانند مؤیدی بر آنچه نویسندگان در صدد بیان آن بر آمده‌اند، باشند. این دسته از صاحب‌نظران با بیان دلایلی، حمایت از صرف «بیان» و محرومیت «ایده» از حمایت را تصمیمی صحیح و سازگار با منافع عموم تلقی نموده‌اند؛ درحالی‌که آنچه دستاویز ایشان واقع شده می‌تواند خود، بیانگر ضرورت حمایت از ایده در کنار بیان باشد؛ زیرا هرچا بر مبنای این دلایل، حمایت از «بیان» ضرورت می‌یابد، حمایت از «ایده» نیز توجیه دارد. این مطلب، باریک بودن هرچه تمام‌تر مرز میان این دو مفهوم را به پویایی به تصویر می‌کشد.

۱. ازجمله استدلال‌هایی که حقوق‌دانان جانب‌دار عدم حمایت از ایده به آن تمسک جسته‌اند، آن است که ایده‌ها در قلمرو اموال عمومی قرار داشته و متعلق به عالم مشترکات و حوزه عمومی هستند، نه اختصاصی، و تنها «ابراز» و «بیان» آنها را می‌توان مستند به پدیدآورنده‌شان دانست. رد پای این استدلال را می‌توان در «نظریه منفعت» به عنوان مبنای حمایت از مالکیت فکری مشاهده کرد. بر مبنای این نظریه، دلیل اصلی عدم حمایت از ایده‌ها، این است که در قلمروی عمومی قرار دارند و با اعطای حمایت، دسترسی آزاد عموم به آنها محدود خواهد شد. به تعبیری حقوق مالکیت فکری، جزیره‌ای مرجانی از حقوق خصوصی در اقیانوس حقوق عمومی است.^۲ در همین راستا، به عنوان مثال

روی جعبه رنگ با هم ترکیب شوند، باید به طور خالص روی پرده نقاشی ریخته شوند).

1. Public Domain.

2. Deazley, R. Copyright's Public Domain, in Intellectual Property the Many Faces of the Public Domain. 2nd ed. New York: Edward Elgar Publishing Limited. 2007. p 22.

قاضی برندیس^۱ با بیان اینکه «ایده‌ها پس از ارتباط برقرار کردن با دیگران مانند هوای آزاد قابل استفاده عموم هستند»، با تملک ایده‌ها مخالفت کرد.^۲ در استدلال فوق این بیان که: ایده‌ها در قلمروی عمومی قرار دارند و با اعطای حمایت، دسترسی آزاد عموم به آنها محدود خواهد شد؛ استدلالی کلی، عاری از تفکر همه‌جانبه و محدود و به نظر می‌رسد. با اندکی دقت نظر می‌توان ایده‌های متعددی را دریافت که نه تنها جنبه عمومی نداشته و ایده مجرد نیستند، بلکه در آن ایده‌ها، امری ویژه و اختصاصی یافت می‌شود که مختص به مبتکر ایده بوده و نتیجه تلاش‌های فکری و چه بسا عملی وی بوده و در بردارنده امضای خاص ایده‌پرداز است. به عنوان مثال، ایده یک کارآفرین در خصوص ساخت یک ابزار واسطه کاریابی که به نحوی خاص مرتبط‌کننده کارجو و کارفرما باشد را یقیناً نباید ایده‌ای در قلمرو عمومی دانست. بله، شاید صرف ایده ساخت ابزاری مثل وبسایت کاریابی جهت حل مشکل بیکاری را بتوان ایده‌ای کلی و در دسترس همگان قلمداد کرد، ولی پردازش این ایده، ترسیم چارچوب دقیق آن در ذهن، در نظر گرفتن جزئیاتی منحصر به فرد و خلاقانه برای این ایده و گنجاندن سازوکارهای ویژه در آن برای کارایی و بازدهی هرچه بیشتر ایده، قطعاً خارج از قلمرو عمومی بوده و چه بسا افراد متعددی مایل به اجرایی نمودن آن ایده و کسب درآمد یا جلب تحسین در برابر ارائه آن ایده باشند. چنین ایده انسجام یافته و ارزشمندی که تا حد زیادی با بیان خویش مخلوط شده، اما همچنان نام ایده صرف بر آن نهاده می‌شود، یقیناً نباید در عالم مشترکات و غیرقابل حمایت دانست.

۲. این گروه همچنین اعتقاد دارند که ایده‌ها محصول کار یا تلاش نیستند و عموماً بدون هیچ زحمتی و در نتیجه شهود و خیال به دست می‌آیند، لذا مستحق حمایت نیستند. این استدلال از سوی کسانی که نظریه کار جان لاک^۳ را برای حمایت از مالکیت فکری پذیرفته‌اند، بیان شده است.^۴ در حالی که اتفاقاً دستیابی به برخی ایده‌ها، بیش از اجرا و بیان آنها نیازمند تلاش فکری و اختصاص

1. Brandeis.

2. International News Service v. Associated Press, 248 U.S. 215 (1918).

3. John Lock.

۴. در نظر جان لاک، جهان موهبتی الهی است که خداوند آن را به صورت مشترک به بشر داده و در مالکیت شخص خاصی قرار ندارد. هر شخص نسبت به جسم و نیروی ید خود، حق مالکانه معنوی دارد. نظر به این که تعلق نتیجه کار به مالک کار، یک حق طبیعی است، اگر شخصی کار خود را با چیزی از مشترکات ممزوج نماید، آن را ملک خود کرده است.

زمان است. بر مبنای نظریه کار، تلاش و کاری که صورت گرفته لزوماً نباید جسمانی و فیزیکی باشد تا مورد حمایت واقع شود. به لحاظ حقوقی نیز نمی‌توان میان کار فکری و کار جسمانی تمایز قائل شد. به عنوان مثال، وقتی شخصی در راستای حل یکی از مشکلات شهری، پس از تحقیق و مطالعه منابع بسیار و تفکر در خصوص این امر در نهایت به ایده‌ای موثر دست می‌یابد، یقیناً باید برای این ایده که برآمد آن تلاش‌های فکری و عملی بوده، ارزش قائل شد و از آن حمایت نمود.

۳. مخالفان حمایت از ایده، همچنین بیان می‌دارند وقتی اثری در مرحله ایده قرار دارد، خلق اثر هنوز کامل نشده و ایده داشتن در واقع، گام ابتدایی و اولین مرحله خلق یک اثر فکری است و مشخص نیست که در عالم واقع، آن ایده قابلیت اجرایی شدن و پیاده‌سازی دارد یا خیر. ایشان معتقدند در واقع، آنچه پدیدآورنده را شایسته حمایت می‌کند، عملی کردن و سودمند ساختن ایده برای جامعه، و ایجاد یک اثر فکری بر مبنای آن است، نه صرف «ایده داشتن». بر همین مبناست که کشفیات و فرمول‌های ریاضی قابل حمایت دانسته نمی‌شوند، چراکه کمبود عنصر «خلق» در آنها به چشم می‌خورد.^۱ اما نباید از این نکته غفلت نمود که خلق یک اثر فکری در نتیجه پیمودن مراحل اتفاق می‌افتد. در حقیقت یک ایده برای اینکه نمود خارجی پیدا کرده و به «خلق» منجر گردد، ناچار به طی مراحل سه‌گانه خواهد بود: مرحله نخست شکل‌گیری آن ایده در ذهن مبتکر است، سپس انشای آن ایده و پس از آن، ابراز و بیان ایده در قالبی مادی و عینی. به عقیده برخی، زمانی که ایده به مرحله انشاء برسد، می‌توان آن را جدای از مبتکر دانست و برای آن، شکل مادی و نمود خارجی در نظر گرفت؛ چراکه از این پس، سایرین قادر خواهند بود این ایده را چنان‌که مبتکر و ارائه دهنده‌اش به آن شکل داده، به کار ببرند. در واقع، در این میان بار زحمت اصلی بر دوش ارائه‌دهنده ایده بوده. لذا هرگاه ایده چهارچوب پیدا کرده و محدوده آن به نحوی انسجام یافته، توسط مبتکر مشخص گردد، می‌توان گفت آن ایده شکلی مادی پیدا کرده و باید قابل حمایت باشد.^۲

۴. حقوق دانانی که عدم حمایت از ایده را تصمیمی درست و بجا می‌دانند، حمایت از ایده را منجر به نتایجی زیان‌بار می‌پندارند؛ چراکه در صورت حمایت از ایده‌ها یا محتوای دانش، آثار با مانعی تحت

۱. انصاری، باقر، «شرایط اثر قابل حمایت در نظام مالکیت‌های ادبی و هنری (کپی‌رایت)»، تحقیقات حقوقی، شماره ۴۵، صص ۱۳۵-۱۳۴.

۲. همان، ص ۱۳۷.

عنوان کسب اجازه از متفکران روبه‌رو خواهند بود و این امر سدی بزرگ در مقابل ابتکارات و اشاعه دانش در سطح جامعه می‌شود. به عنوان مثال، در زمینه علمی هر حکایتی از دست‌آوردها دشوار می‌شود؛ چراکه نیازمند موافقت دانشمندانی است که کشفیات بر اساس تفکرات آنها صورت گرفته است.^۱ در مقابل این استدلال می‌توان خاطر نشان کرد تجربیات کشورهای هم‌چون ایالات متحده آمریکا - که پیشرو عدم حمایت از ایده بوده - طی سالیان متمادی ثابت می‌کند که عکس این مطلب صادق است و عدم حمایت از ایده در نهایت، منجر به بیم ایده‌پردازان از تضییع حقوقشان و سوءاستفاده دیگران از ایده‌هایشان می‌شود. لذا در موارد متعددی، تنها در صورت انعقاد قرارداد محرمانگی مایل به طرح ایده خود بوده و یا به کل از افشای آن خودداری می‌نمایند و در نتیجه جامعه را از دسترسی به آن منع و محروم می‌کنند. بنابراین دستاورد عدم حمایت از ایده کاهش سرعت گردش علم و دانش، ابتکار و خلاقیت در سطح جامعه خواهد بود.^۲ همچنین از بُعد تجارت، در موارد بسیاری استفاده از یک ایده به ظاهر ساده و اولیه منجر به جلب منافع مادی و کسب سود و درآمد می‌گردد. بنابراین یک ایده می‌تواند با دارا بودن شرایطی، دارای ارزش مالی باشد. به نحوی که غالب مردم حاضرند در مقابل طرح و دریافت آن ایده مفید و کارآمد، مبالغ بسیاری بپردازند. پس عدم حمایت از ایده و در نتیجه، محروم نمودن یک مبتکر و ایده‌پرداز از ارزش ایده‌اش، خلاف اصول کلی حقوقی و انصاف خواهد بود.

بنا بر آنچه گذشت، خارج دانستن ایده از شمول حمایت حقوقی به‌طور کلی با این بیان که اصولاً ایده به دلایل فوق ارزش حمایت ندارد، توجیه‌پذیر نیست و تالی‌فاسدهای متعددی به دنبال خواهد داشت؛ چراکه بر اساس آن چه اندکی پیش گذشت، در بسیاری موارد ضرورت‌های جامعه امروز، مقتضی گستراندن چتر حمایت بر سر «ایده» است.

۱. کلمبه، کلود، اصول بنیادین حقوق مؤلف و حقوق مجاور در جهان، ترجمه علی‌رضا محمدزاده وادقانی، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۸۵، ص ۲۸.

2. Caswell. R. "A Comparison and Critique of Idea Protection in Colifornia". New York, and Great Britain. Loyola of Los Angeles International & Comparative Law Journal. vol 14(1992). P.721.

نتیجه

در تشخیص نقض بر اساس آموزه دوگانگی، این مسئله حائز اهمیت است که علاوه بر بررسی تحقق یا عدم تحقق کپی برداری، ماهیت عناصر مشترک بین آثار؛ یعنی آنچه کپی شده، مورد توجه قرار گیرد تا روشن شود آنچه توسط خواننده از اثر خواهان کپی شده، ایده حمایت نشده است (عدم نقض) یا بیان مورد حمایت (نقض). اما علی‌رغم تلاش‌های نظری صورت گرفته برای زدودن گرد ابهام از چهره دوگانگی ایده-بیان، کاربست آن در عمل، همچنان با ابهام روبه‌روست. شاید بتوان گفت مهم‌ترین دلیل، این است که اصطلاحات «ایده» و «بیان»، اغلب به نحو ذوقی مورد استفاده قرار می‌گیرند تا نتیجه را توجیه کنند؛ به جای اینکه دلیلی برای دستیابی به آن ارائه کنند. تعریف رایج ایده تحت عنوان آنچه در ذهن انسان وجود داشته و نمود خارجی نیافته، عملاً دستاویزی برای سلب حمایت از هر چیزی است که فارغ از میزان تکامل و کیفیت ماهوی اش، در ذهن انسان جای دارد. درحالی‌که چنین ایده‌ای همواره ساده و کلی و متعلق قلمرو عمومی نیست، بلکه گاهی چنان مبتکرانه و سازمان‌یافته است که شاید بتوان گفت، تنها برآمد کاوش‌های یک ذهن منحصر به فرد است. از این رو، اینکه ایده را به طور مطلق متعلق به قلمرو عمومی دانسته و برداشت آن را آزاد بدانیم، این تالی فاسد را به دنبال خواهد داشت که انگیزه خلق آینده از بین رفته و پایه‌های بالندگی ادبی و هنری آینده سست شود. در نتیجه، برخی ایده‌ها باید قابل حمایت دانسته شوند و برخی دیگر خیر. ایده‌های ساده، کلی و استاندارد مورد حمایت کپی‌رایت قرار نمی‌گیرند. اما ایده‌های پیچیده که ترکیبی از ایده‌های ساده، و آفریده قدرت ذهن انسان هستند؛ ایده‌های خاص، که با گره زدن جزئیات مفصل، به کلیات مورد استفاده همگان، جنبه اختصاصی و اصیل می‌یابند؛ و ایده‌های غیرمعمول، که نشان‌دهنده ایده‌پردازی پدیدآورنده و رای‌گام‌های مورد انتظار، رایج و متداول می‌باشند، ایده‌هایی هستند که قضات هر پرونده بایستی شایسته حمایت تشخیص دهند تا انگیزه خلق و انتشار آثار خلاقانه تقویت شود. در عین حال، سلب حمایت از ایده‌های ساده، کلی و استاندارد، از محرومیت بی‌جهت از دسترسی به مواد اولیه مورد نیاز برای خلاقیت‌های جدید، جلوگیری کرده و محافظت از قلمرو عمومی را تضمین می‌کند. توازنی که هدف اصلی نظام آفرینش‌های ادبی و هنری است.

منابع

الف- فارسی

۱. کتاب‌ها

- زرکلام، ستار، **حقوق مالکیت ادبی و هنری**، قم: سمت، چاپ دوم، ۱۳۸۸.
- عمید، حسن، **فرهنگ فارسی عمید**، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۳.
- کلمبه، کلود، **اصول بنیادین حقوق مؤلف و حقوق مجاور در جهان**، ترجمه علی‌رضا محمدزاده وادقانی، میزان، چاپ اول، ۱۳۸۵.

۲. مقاله‌ها

- انصاری، باقر، **شرایط اثر قابل حمایت در نظام مالکیت‌های ادبی و هنری (کپی‌رایت)**. تحقیقات حقوقی، شماره ۴۵. صص ۹۷-۱۵۱.
- حکمت‌نیا، محمود، **زینب شعبانی، مبانی تفکیک ایده از بیان**، حقوق اسلامی، سال نوزدهم، شماره ۷۲، صص ۱۱۹-۱۵۲.
- میرشمسی، محمدهادی، **حسام جلائیان دهقانی، علیرضا تیموری، ایده و حمایت از آن در حقوق مالکیت فکری**، حقوق اسلامی، سال یازدهم، شماره ۴۰، صص ۱۰۴-۷۱.

۳. قوانین و مقررات

- آیین‌نامه اجرایی مواد ۲ و ۱۷ قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای.
- قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی (۱۳۵۲).
- قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای (۱۳۷۹).
- قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان (۱۳۴۸).
- لایحه حمایت از مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتب (۱۳۹۵).

1. Books

- Beldiman, D. *Functionality, Information Works, and Copyright*. Yorkhill Law Publishing. 2008.
- Bently, L. Sherman, B. *Intellectual Property Law*. 4th ed. Oxford University Press. 2014.
- Colston, C. Galloway, J. *Modern Intellectual Property Law*. 3rd ed. Routledge. 2010.
- Deazley, R. *Copyright's Public Domain*, in *Intellectual Property the Many Faces of the Public Domain*. 2nd ed. New York: Edward Elgar Publishing Limited. 2007.
- Goldstein, P. *International Copyright: Principles, Law, and Practice*. 3rd ed. New York: Oxford University Press. 2001
- Goodman, N. *Languages of Art (an approach to a theory of symbols)*, New York: The Bobbs-merrill company, INC. 1968.
- Laddie, H. *The Modern Law of Copyright and Designs*. 3rd ed. London: Butterworths. 2000.
- Locke, J. *An essay concerning human understanding*, The Pennsylvania State University. 1690.
- Locke, J. *THE SECOND TREATISE OF GOVERNMENT*, Jonathan Bennett 2017 ed. 2018.
- Vaver, D. *Principles of Copyright, Cases and Materials*. WIPO Publication. 2002

2. Articles

- Brown, R.S. "Eligibility for Copyright Protection: A Search for Principled Standards", *MINNESOTA LAW REVIEW*, 70 (1985), pp 579-609.
- Caswell, R. "A Comparison and Critique of Idea Protection in Colifornia". New York, and Great Britain. *Loyola of Los Angeles International & Comparative Law Journal*. vol 14(1992).
- Gordon, W.J. "Reality as Artifact: From "Feist" to Fair Use", *Law and Contemporary Problems*, 2(1992), *Copyright and Legislation: The Kastenmeier Years*, pp 93-106.
- Jones, R. H. "The Myth of Idea/Expression Dichotomy in Copyright Law". *Pace Law Review*. 55.10 (3) (1990).
- Landes, W. M. Posner, R.A. "An Economic Analysis of Copyright Law", *The Journal of Legal Studies*, 2(1989), pp 325-363
- Litman, J. "The Public Domain", *Emory Law Journal*, Fall, 39 *Emory L.J.* (1990), pp 965-1010.
- Ocasio, S. "Pruning paracopyright protections: Why courts, S should apply the merger and scenes faire doctrines at the copyrightability stage of the copyright infringement analysis". *Seton Hall*

Circuit Review ,3(1)(2006), pp 301–307.

- Samuels,E.“The idea–expression dichotomy in copyright law”. Tennessee Law Review, 2(1989), pp 321–646.

3. Laws and Regulations

- Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (1886).
- TRIPS Agreement on Trade–Related Aspects of Intellectual Property Rights (1995).
- WIPO Copyright Treaty (WCT) (1996).

4. Cases

- Baker v. Selden, 101 U.S. 99 (U.S.: Supreme Court, 1879).
- Emerson v. Davies, 8F. Cas. 615, 619 (C.C. D. Mass. 1845) (No. 4,436).
- Franklin Mint Corp. v. National Wildlife Art Exch., 575 F.2d 62, 65 (3d Cir. 1978).
- Gund, Inc. v. Smile Int’l, Inc., 691 F.Supp. 642, 644 (E.D.N.Y. 1988).
- Harper & Row, 723 F.2d at 203; Gordon v. Weir, 111 F.Supp. 117, 122 (E.D. Mich. 1953), aff’d, 216 F.2d 508 (6th Cir. 1954).
- Ideal Toy Corp. v. Kenner Prods., 443 F. Supp. 291 (S.D.N.Y. 1977).
- International News Service v. Associated Press, 248 U.S. 215 (1918).
- Johnson v. Donaldson, 3 F.2d 24 (C.C.S.D.N.Y. 1880).
- Laureyssens v. Idea Group Inc., 964 F.2d 131, 140 (2d Cir. 1992).
- Lewys v. O’Neill, 49 F.2d 603, 607.
- Lotus Dev. Corp. v. Paperback Software Int’l, 740 F. Supp. 37 (D. Mass. 1990).
- McCulloch v. Albert E Price, Inc., 823 F.2d 316, 318–20 (9th Cir. 1987).
- Mihalek Corp. v. State of Michigan, 814 F.2d 290, 294 (6th Cir. 1987).
- Narell v. Freeman, 872 F.2d 907 (9th Cir. 1989).
- Peter Pan Fabrics, Inc. v. Martin Weiner Corp., 214 F.2d 487, 489 (2d Cir. 1960).
- Runstadler Studios, Inc. v. MCM Ltd. Partnership, 768 F. Supp. 1292, 1295 (N.D. Ill. 1991).
- Sayre v. Moore, 102 Eng. Rep. 138, 140 n.6 (1785).
- Universal Athletic Sales Co. v. Salkeld, 511 F.2d 904 (3d Cir.), cert. denied, 423 U.S. 863 (1975).
- Whelan Assoc., Inc. v. Jaslow Dental Lab., Inc., 797 F.2d 1222, 1235 n.27 (3d Cir. 1986).
- White v. Samsung Elecs. Am., Inc., 989 F.2d 1512, 1513 (9th Cir. 1993).

Idea or Expression, That's the Question!

(Principle of Idea-Expression Dichotomy Revisited)

Sayed Hossein Noori¹

Zeinab Shabani²

Fatemeh Shabani³

Abstract

In cases of infringement of literary and artistic works, courts usually examine the nature of the similarities between the plaintiff and defendant's claims to determine whether what is copied is an unprotected "idea" or a protected "expression". This distinction between idea and expression in copyright protection represents the principle of the idea-expression dichotomy that has been accepted as the basis for protection in all systems of literary and artistic creation. According to this principle, copyright is protected in its expressive form, and the idea alone is not protected. However, the common view of an idea as something that exists in the human mind and has not been externally expressed effectively excludes from copyright protection ideas that are so original and organized that they can be said to be the result of the explorations of a unique mind. The present study attempts to provide judges with an evolved criterion in line with the necessities of future literary and artistic progress by applying a descriptive-analytical method in re-examining the idea-expression duality in determining what is permissible for copying. It concludes that considering an idea as an absolute part of the public domain is unacceptable due to its harmful consequences, and that certain types of ideas should be protected.

Keywords: Literary and Artistic Property, Idea-expression Dichotomy, Infringement, Idea, Expression

1. Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Farabi Campus, University of Tehran, Qom, Iran, (Corresponding Author). Sh.noori@ut.ac.ir

2. Ph.D student in Private Law, Faculty of Law, Farabi Campus, University of Tehran, Qom, Iran. zeinab.shabani@ut.ac.ir

3. Ph.D student in Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Farabi Campus, University of Tehran, Qom, Iran. fatemeeshabani75@gmail.com

